

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKUN ASİMETRİK SAVAŞLARDA İŞLEVSELLİĞİ: FİLİSTİN VE İSRAİL ÖRNEĞİ

(Sayfa 59-72)

Doç. Dr. Demet Şefika Mangır
Selçuk Üniversitesi
demetacar@selcuk.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2542-8551

Upagul Rahmanova
Selçuk Üniversitesi
upagul@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4207-8474

Öz

Günümüzde savaşan taraflar arasında eşitlik ilkesi artık uygulanmamaktadır. Asimetrik savaş kavramı, son yıllarda sıklıkla karşılaştığımız ve giderek daha çok önem kazanan bir olgu haline gelmiştir. Uluslararası insancıl hukuka uygun olmayan savaş yöntemlerinin kullanımı artış gösterse de, savaş hukukunun sivilere ve savaş dışı kalanlara koruma sağlamak, silahlı çatışmanın neden olduğu zararı azaltmak gibi temel kuralları değişmemektedir. Bu çalışmada öncelikle asimetrik savaşın farklı tanımları, tarihsel arka planı ve insancıl hukukta asimetrik savaş kavramı ele alınmıştır. Bu makale, asimetrik savaşlarda Uluslararası İnsancıl Hukukun (UİH) uygulanabilirliğini, Filistin-İsrail çatışmaları bağlamında ele almaktadır. Filistin ve İsrail arasındaki bu çatışmalar, uluslararası insancıl hukukun uygulanabilirliği ve etkinliğinin sağlanması konusundaki zorlukları göstermesi açısından önemli bir vaka sunmaktadır. Sonuç olarak, asimetrik savaşların karmaşık doğası nedeniyle UİH'ün etkin bir şekilde uygulanamadığı, bu durumun da uluslararası toplumun ve ilgili tarafların hukukun üstünlüğünü sağlamak için daha etkin müdahaleler gerçekleştirmesini gerektirdiği sonucuna varılmaktadır. Bu bağlamda, UİH'ün geçerliliği ve uygulanabilirliği üzerinde durulmakta, çatışma taraflarına somut öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Asimetrik Savaş, Filistin, İsrail, Uluslararası İnsancıl Hukuk, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi.

Jel Code:

Çalışma Alanı: Uluslararası İlişkiler, Devletler Hukuku

THE FUNCTIONALITY OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN ASYMMETRICAL WARS: THE CASE OF PALESTINE AND ISRAEL

Abstract

The principle of equality between warring parties is no longer applicable in modern conflicts. The concept of asymmetric warfare has become an increasingly prevalent and significant phenomenon in recent years. Although the use of warfare methods that do not comply with international humanitarian law (IHL) has risen, the fundamental rules of war, such as providing protection for civilians and non-combatants and minimizing the damage caused by armed conflict, remain unchanged. This study first examines the different definitions of asymmetric warfare, its historical background, and the concept of asymmetric warfare within humanitarian law. Additionally, examples of such wars are discussed. This article addresses the applicability of International Humanitarian Law (IHL) in asymmetric wars, specifically in the context of the Israeli-Palestinian conflicts. In this regard, the Israeli-Palestinian conflicts are analyzed as case studies of IHL's application in asymmetric warfare. The conflict between Palestine and Israel presents a significant case that highlights the challenges of ensuring the applicability and effectiveness of IHL. The study concludes that the complex nature of asymmetric warfare hinders the effective application of IHL, necessitating more robust interventions by the international community and relevant parties to uphold the rule of law. The validity and applicability of IHL are emphasized, with concrete recommendations provided to the parties involved in the conflict.

Keywords: Asymmetric War, International Humanitarian Law, International Committee of the Red Cross, Israel, Palestine.

Jel Code:

Field of Study: International Relations, Law of States

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKUN ASİMETRİK ÇATIŞMALARDA İŞLEVSELLİĞİ: FİLİSTİN VE İSRAİL ÖRNEĞİ

1.Giriş

Günümüzde birçok devlet, yalnızca kendi topraklarıyla sınırlı kalmaksızın, diğer ülkelerde de devlet dışı aktörlerle silahlı çatışma halindedir. Bu durum, Uluslararası İnsancıl Hukuk (UİH) çerçevesinde uzun yıllardır varlığını sürdüren uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalar arasındaki geleneksel ayrımı giderek daha fazla tartışılabilir hale getirmiştir. Özellikle asimetrik savaş kavramı, modern silahlı çatışmaların karmaşıklığını ve taraflar arasındaki dengesizliği yansıtan bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Asimetrik savaşlarda taraflardan biri genellikle bir devletin düzenli silahlı kuvvetlerinden oluşurken, diğer taraf düzensiz milisler, gerilla grupları veya diğer devlet dışı aktörlerden oluşmaktadır. Bu dengesizlik, UİH normlarının uygulanabilirliğini ciddi şekilde sınırlandırmakta ve bu normların etkinliğini sorgulamaktadır.

UİH, silahlı çatışmaların daha insancıl bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve özellikle sivil nüfusun korunmasını temin etmek amacıyla dört temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar; savaşanlar ile siviller arasında ayırım yapılması, sivillerin doğrudan saldırıların hedefi olmaktan korunması, askeri hedeflere yönelik saldırılarda sivillere orantısız zarar verilmesinin önlenmesi ve gereksiz acı ve ıstıraplara yol açabilecek silahların kullanılmasının yasaklanması. Bu konuda Frits Kalshoven'in de belirttiği üzere bu ilkeler, silahlı çatışmaların türünden bağımsız olarak evrensel bir geçerliliğe sahiptir (Kalshoven & Zegveld, 2011, s. 106-107). Ancak, modern silahlı çatışmalar giderek daha karmaşık ve dengesiz hale gelmekte, bu durum UİH normlarının uygulanmasını ve bu normların uluslararası alanda etkin bir şekilde işlerlik kazanmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda asimetrik savaşlar, klasik simetrik çatışmalardan önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Simetrik savaş, Clausewitz'in savaş teorisi temelinde, kabaca eşit askeri güçlerin karşı karşıya geldiği bir çatışma biçimi olarak tanımlanırken (Clausewitz, 2007, s. 13), asimetrik savaşlar daha düzensiz, tahmin edilemez ve sistemsiz yöntemler ile yürütülmektedir. Bu bağlamda, saldırıların ne zaman, nereden ve nasıl gerçekleşeceğinin belirsiz olduğu asimetrik savaşlar, UİH normlarının uygulanmasını güçleştirmekte ve sivillerin korunması açısından ciddi riskler doğurmaktadır.

Bu çalışma, asimetrik savaş kavramını farklı tanımlarla ele alarak, hangi tür çatışmaların asimetrik savaş kategorisine dahil edilebileceğini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, asimetrik savaşlar sırasında UİH normlarının uygulanabilirliği ve bu normların çatışma bağlamındaki etkinliği değerlendirilecektir. Çalışmanın birinci bölümünde, taraflar arasında bariz bir dengesizliğin bulunduğu veya farklı strateji ve taktiklerin kullanıldığı çatışmalarda, daha zayıf olan tarafın gerilla savaşına, pasif direnişe, terörist eylemlere, psikolojik savaşa ve hükümet karşıtı gruplara destek sağlama gibi yöntemlere başvurduğu durumlar ele alınacaktır. İkinci bölümde, asimetrik savaşlarda UİH'nin önemi analiz edilecek ve taraflardan birinin UİH'a uymaması durumunda diğer tarafın davranışlarının ne yönde şekillendiği tartışılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise vaka analizi çerçevesinde Filistin-İsrail asimetrik çatışması ele alınarak, bu bağlamda UİH normlarının uygulanabilirliği ve rolü detaylı bir şekilde incelenecektir.

Araştırma, çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımla yürütülmüş olup, asimetrik savaş konusunu yönetsel, tarihsel, hukuksal, toplumsal, siyasal ve insancıl boyutlarıyla değerlendirmeyi hedeflemektedir. Veriler, tarama yöntemiyle toplanmış; başvuru kaynaklar temel olarak kitaplar ve akademik makalelerden oluşmakla birlikte, güncel veriler için çevrim içi ağ ortamından, haber kaynaklarından ve Uluslararası Kızıl Haç Komitesinin resmi yayınlarından yararlanılmıştır.

2. Asimetrik Savaş Tanımı

Yirminci yüzyılda savaşlar, giderek daha karmaşık ve eşitsiz bir yapıya bürünmüştür. Günümüzde ise çoğu çatışma başlangıçta bir devletin iç savaşı olarak ortaya çıkmakta, ancak zamanla uluslararası bir nitelik kazanmaktadır (Pfanner, 2005, s. 152). Bu süreçte, çatışmaların sayısı artarken türlerinde de büyük bir çeşitlilik gözlemlenmekte; bu durum, çatışmaların yürütülme biçimlerinin de değişiklik göstermesine neden olmaktadır. Özellikle günümüzde devletler, yalnızca diğer devletlerle değil, devlet dışı aktörlerle de silahlı çatışma içerisine girmektedir.

Tarihsel olarak ele alındığında, güç ile çatışma sonuçları arasındaki ilişki, Thukidides'in Atina ile Sparta arasındaki savaşları tanımladığı dönemden itibaren, realist uluslararası ilişkiler teorisinin temel ilkelerinden biri olmuştur. Realist yaklaşıma göre, daha fazla güce sahip olmak savaşları kazanma olasılığını artırırken, daha az güce sahip olmak savaşları kaybetme riskini beraberinde getirmektedir (Toft, 2005, s. 2). Ancak, asimetrik savaşın temel özelliği, bu güç dengesinin realist teorilerin kantitatif ve konvansiyonel yaklaşımlarına aykırı unsurlar içermesidir. Bu bağlamda, asimetri ilkesi tüm savaş türlerinde uygulanabilir bir nitelik taşır; doğru bir anlayış ve stratejik kullanım ile düşmanın zayıf noktalarını hedef almak mümkün hale gelir. Dolayısıyla asimetrik savaş, özellikle zayıf veya kaynak açısından yetersiz devletlerin ya da devlet dışı aktörlerin, daha güçlü taraflara karşı direnmek için kullandığı önemli bir araç olarak dikkat çeker. Bu tür çatışmalarda asimetrinin en kritik unsurlarından biri, beklenmedik faktörlerin ortaya çıkmasıdır (Svete, 2009, s. 383). Asimetri, üstün tarafın güçlü yönlerini etkisiz hale getirirken, zayıf tarafın avantaj elde etmesini sağlayabilecek stratejik esneklik ve yaratıcılık sunar.

Tarihsel olarak, uluslararası silahlı çatışma hukukunun büyük bir bölümü, Clausewitz'in Avrupa merkezli savaş anlayışı temel alınarak şekillenmiştir. Bu anlayış, devlet orduları arasında gerçekleşen, kabaca eşit askeri güce ya da en azından benzer örgütsel yapıya sahip tarafların karşı karşıya geldiği simetrik çatışmalar varsayımına dayanır (Geiss, 2006, s. 160). Ancak, asimetrik savaşlar bu varsayımları temelden sarsmaktadır. Bu tür çatışmalarda saldırıların ne zaman, nerede ve hangi yöntemlerle gerçekleştirileceği önceden tahmin edilemez. Bu durum, asimetrik savaşlarda saldırılara karşı etkili bir savunma oluşturmayı son derece zorlaştırmaktadır. Etkin bir karşı koyma için yoğun bir istihbarat kapasitesi, kapsamlı bir organizasyonel yapı ve ciddi finansal yatırımları gerektiren ajans çalışmaları zorunlu hale gelmektedir (Komleva & Borisov, www.observer.materik.ru). Özellikle savunma mekanizmalarının bu tür tehditlere karşı hazırlıksız olduğu durumlarda, bu çatışmalar oldukça yıkıcı ve ölümcül sonuçlar doğurabilmektedir (Svete, 2009, s. 385). Bu noktada, asimetri terimi çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda, stratejik araştırmalar ve siyaset bilimi literatüründe "asimetrik" ve "asimetri" kavramları yaygın bir kullanım kazanmıştır. Bu terimler, savaşlar, düşmanlar, stratejiler, yaklaşımlar, seçenekler, zorluklar ve silahlı çatışmalar gibi pek çok olguyu açıklamak için kullanılmaktadır (Lele, 2014, s. 100). Dolayısıyla asimetrik savaş, birçok farklı tanımla olan bir kavramdır; genel olarak taraflar arasında açık bir güç dengesizliği bulunan veya çatışmaya taraf olan aktörlerin farklı strateji ve taktikler kullandığı durumları ifade eder. Bu tür çatışmalar, yalnızca taraflar arasındaki askeri kapasite farkıyla değil, aynı zamanda kullanılan yöntemlerin doğasıyla da belirginleşir. Güçlü bir tarafın üstün teknolojik ve konvansiyonel kapasitesine karşı, daha zayıf olan taraf genellikle gayrinizami savaş yöntemlerine, beklenmedik saldırılara ve yaratıcı taktiklere başvurur. Bu farklılıklar, asimetrik savaşın doğasını ve etkilerini anlama ve stratejik yaklaşımlar geliştirme açısından son derece önemli olmaktadır.

Asimetrik savaşlarda, zayıf taraf genellikle geleneksel olmayan yöntemlere başvurmaktadır. Bu yöntemler arasında gerilla savaşları, pasif direniş, terörist eylemler, psikolojik savaş, hükümet karşıtı gruplara ve hareketlere destek sağlama gibi stratejiler bulunmaktadır. Alternatif bir tanıma göre ise, asimetrik savaş, devlet dışı bir aktörün, bir devletin zayıf noktalarını hedef alarak geleneksel olmayan araçlar ve taktikler kullanmak suretiyle orantısız bir etki yaratmayı amaçladığı bir çatışma biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, aynı zamanda devletin stratejik hedeflerine ulaşma kapasitesini zayıflatmayı hedeflemektedir (Lele, 2014, s. 100). Bu bağlamda, asimetrik stratejiler, askeri gücün zayıf yönlerini hedef alarak bu noktaları etkisiz hale getirmeyi veya aşmayı amaçlar (Sudhir, 2008, s. 12). Başka bir ifadeyle, bu yaklaşımlar geleneksel yöntemlerden önemli ölçüde farklı taktikler ve stratejiler kullanarak üstün güçler karşısında avantaj sağlamayı hedefler.

Asimetri kavramı, genellikle taraflar arasındaki güç ve statü farklılıklarını ifade etmek için kullanılmakta olup, bu bağlamda sıkça İncil'deki Davud ve Calut hikayesi örnek gösterilmektedir (Deriglazova, 2017, s. 124). Hikayede, savaşçıların eşitsizliği açık bir şekilde görülmekte; genç bir sivilin savaşa dahil olup düşmanını yenerek onun kafasını kesmesi, karşı tarafta şaşkınlık ve panik yaratmış ve bu durum zaferi

beraberinde getirmiştir (Geiss, 2006, s. 150). Ancak, her asimetrik savaşta zayıf tarafın Davud ile Calut hikayesinde olduğu gibi bir zafer elde etmesi kesin değildir. Bu noktada, güçlü aktörlerin neden güçsüzlere karşı başarısız oldukları sorusu, dikkatlice ele alınması gereken önemli bir analizi gerektirmektedir. Genel olarak, güçlü tarafların, savaşlardan spor müsabakalarına kadar pek çok rekabet ortamında daha zayıf rakiplerini yenmesi beklenir. Bu bağlamda, güçlü bir aktörün yenilgiye uğraması genellikle şaşırtıcı bir durum olarak değerlendirilir (Toft, 2005, s. 1).

Asimetrik savaşlarda zayıf taraflar, mevcut güvenlik doktrinlerini ve üçüncü nesil savaş yöntemlerini zorlamak suretiyle savunmadan ziyade suça yönelik mücadele stratejileri benimsemektedir. Bu tür savaşlarda, asimetrik savaşçılar statükoyu koruma çabası içinde olup, mümkünse asimetrik tehditlerin kökenlerini ortadan kaldırmaya yönelik istikrar sağlama politikaları geliştirmektedir (Wagemaker, 2009, s. 79). Görüldüğü üzere asimetrik savaşlar, kendine özgü kuralları ile diğer savaş türlerinden ayrılmaktadır ve çoğu zaman acımasızlık ile karakterize edilmektedir. Bu tür savaşlar, yaratıcı ve genellikle ad hoc müdahaleler gerektiren karmaşık durumlar ortaya çıkarabilmektedir. Her ne kadar tüm savaşlar doğası gereği acımasız olsa da, konvansiyonel savaş stratejilerine göre eğitim almış savaşçılar için asimetrik savaşlar, öngörülemeyen ve son derece zorlayıcı dinamikleri ile özellikle daha acımasız bir deneyim sunmaktadır (Cohen, 2010, s. 11). Dolayısıyla, asimetrik savaşlar, geleneksel stratejilere aşına olan aktörler için ciddi ve beklenmedik meydan okumalar yaratmaktadır.

Asimetrik savaşlar da dahil olmak üzere tüm savaş türlerinde medyanın rolü kritik bir öneme sahiptir. Modern asimetrik savaş bağlamında medyanın işlevi iki temel konu üzerinde yoğunlaşmaktadır: birincisi, medyanın çatışmadan etkilenen topluluklar üzerindeki etkisi; ikincisi ise, asimetrik savaşçıların dijital medya aracılığıyla etkileşim ve organizasyonel yapılarını değiştirme kapasitesidir. Bu süreçte, algıların şekillendirilmesi, propaganda faaliyetleri, psikolojik operasyonlar ve enformasyon savaşları gibi çeşitli stratejiler öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu tür uygulamalar, ahlaki sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu noktada Irak ayaklanması örneğinde olduğu gibi, internet ve dijital medya kullanımının yaygınlaşması, savaşın nasıl geniş bir şekilde yayıldığı ve bilgi akışındaki çelişkileri açıkça göstermektedir.

Dijital medyanın yapısı neredeyse sansürsüzdür ve bu durum, şiddet içerikli görüntülerin günlük yaşamın bir parçası haline gelmesine neden olmaktadır (Svete, 2009, s. 382). Bu bağlamda, bilginin tüketicileri arasında modern savaşlarda her şeyin mübah olduğu algısı yayılmakta, şiddeti ve ahlaki değerleri ayıran geleneksel normlar ise sadece tarihsel birer tabu olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla, dijital medyanın asimetrik savaşlardaki rolü, çatışmaların doğasını hem şekillendirmekte hem de yeniden tanımlamaktadır. Bununla birlikte, medyanın çatışma üzerindeki etkisinin çok boyutlu yapısı, yalnızca askeri stratejiler ve operasyonlarla değil, aynı zamanda ahlaki ve etik değerlendirmelerle de ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Tarihte, daha zayıf tarafın daha güçlü bir rakibe saldırıda bulunduğu birçok asimetrik savaş örneği bulunmaktadır (Paul, 1994, s. 3). Ancak, askeri ve ekonomik olarak daha zayıf, yani daha az güce sahip bir devletin, kendisinden çok daha güçlü bir devlete karşı savaş başlatmasının nedenleri üzerine önemli bir tartışma söz konusudur. Bu bağlamda, Thazha Varkey Paul, *Asymmetric Conflicts: War Initiation By Weaker Powers* adlı eserinde, daha zayıf bir devletin asimetrik çatışmalarda savaş başlatma kararını etkileyen dört temel zorunluluğu açıklamaktadır. İlk olarak, taraflar arasında ciddi bir çıkar çatışmasının var olması gereklidir. İkinci olarak, anlaşmazlık konusu, zayıf taraf için yüksek bir değer taşımaktadır. Üçüncü olarak, zayıf tarafın mevcut statükodan memnun olmaması, savaş kararını tetikleyen bir diğer unsurdur. Son olarak, zayıf tarafın, mevcut statükonun gelecekte değişmeden devam etmesinin kendi çıkarlarına zarar vereceği yönündeki korkusu da savaş başlatma kararında önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Paul, 1994, s. 16). Bu unsurlar, güç dengesizliğine rağmen, zayıf tarafın savaş başlatma kararını yönlendiren temel dinamikleri ortaya koymaktadır. Bu konuda İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, zayıf devletlerin daha güçlü rakiplerine karşı savaş başlattığı birçok örnek gözlemlenmiştir. Bu çatışmalara Çin'in Kore'ye müdahalesi (1950), Pakistan'ın Keşmir'deki saldırısı (1965), Arap devletlerine karşı İsrail'in saldırısı (1967), Sina'da İsrail'e karşı Arap ülkelerinin saldırısı (1973), Golan Tepeleri'nde İsrail'e karşı Suriye'nin saldırısı (1973), Vietnam'a karşı Kamboçya'nın askeri saldırıları (1977), Etiyopya'ya karşı Somali saldırısı (1977), Tanzanya'ya karşı Uganda saldırısı (1978), Falkland Adaları'nın Arjantin tarafından işgali (1982) ve Sırbistan'a karşı Hırvat saldırıları (1993) örnek olarak verilebilir (Paul, 1994, s. 4). Bu örneklerden Filistin-İsrail çatışması ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınarak,

zayıf tarafın güçlü rakiplerine karşı savaş başlatma kararını yönlendiren stratejik ve politik motivasyonlar analiz edilecektir.

3.Ululararasi İnsancıl Hukukta Asimetrik Savaş

UİH, uluslararası hukukun bir dalı olarak, bir tarafın kuvvete başvurma meşruiyetini veya savaşın hukuka uygunluğunu incelemek yerine, silahlı çatışmaların nasıl yürütüleceğine odaklanmaktadır. UİH, savaşan taraflar ile çatışmaya artık katılmayan bireylerin korunması amacıyla yönelik düzenlemeler getirirken, aynı zamanda savaş yöntemleri ve araçları üzerinde de sınırlamalar getiren kurallar içermektedir (Uluslararası Kızıl Haç Komitesi, 2017, s. 12). Bu bağlamda, yalnızca insani kaygıları gözeten bir hukuk dalı olarak, UİH "savaş sırasındaki hukuk" anlamına gelen *jus in bello* terimiyle de tanımlanmaktadır.

UİH'in tarihsel kökeni, 1864 yılında kabul edilen ilk Cenevre Sözleşmesi'ne dayanmaktadır ve zamanla gelişim göstererek, modern çatışmaların ihtiyaçlarını karşılamak üzere daha kapsamlı bir hale gelmiştir. UİH'in temel hukuki dayanaklarını oluşturan en önemli belgeler, 12 Ağustos 1949 tarihinde kabul edilen ve Birleşmiş Milletler tarafından onaylanan dört Cenevre Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmeler sırasıyla: savaş alanındaki yaralı ve hasta askerlere yönelik koruma düzenlemeleri, denizlerdeki silahlı kuvvetlerin korunması, savaş esirlerine yönelik düzenlemeler ve savaş sırasında sivil nüfusun korunmasına dair düzenlemeleri içermektedir (Crawford, 2019, s. 47). Bu sözleşmeler, 8 Haziran 1977 tarihinde kabul edilen iki ek protokolle daha da güçlendirilmiştir. İlk protokol, uluslararası silahlı çatışmalarda mağdurların korunmasına ilişkin hükümleri düzenlerken, ikinci protokol ise uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışmalarda mağdurların korunmasını ele almaktadır (Saxon, 2013, s. 87). Bu protokoller, uluslararası silahlı çatışmalar ile uluslararası olmayan silahlı çatışmalar arasında bir ayrım yapmaksızın mağdurların korunmasına yönelik düzenlemeleri genişleterek, UİH'in etkinliğini artırmış ve hukuk sistemini daha kapsamlı bir hale getirmiştir. Böylece, UİH, silahlı çatışmalarda hem askeri hem de sivil bireylerin korunması için evrensel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır (Bothe, 2019, s. 122).

UİH, hem devletlerarası silahlı çatışmalarda hem de devletler dışı silahlı çatışmalarda uygulanması gereken kuralları belirleyen bir hukuk dalıdır. Frits Kalshoven, Reflections on the Law of War adlı eserinde, UİH'in dört temel ilkesini vurgulamaktadır. İlk ilke, savaşan taraflar ile siviller arasında her zaman net bir ayrım yapılması gerektiğidir. İkinci olarak, sivillere ve sivil nesnelere yönelik kasıtlı saldırılardan kaçınılması gerektiği ifade edilmektedir. Üçüncü ilke, askeri hedeflere yönelik saldırılar sırasında sivil nüfusa ya da sivil nesnelere orantısız zarar verilmemesi gerektiğini vurgular. Dördüncü ve son ilke ise, savaşta gereksiz veya aşırı acılara yol açabilecek silahlar ve savaş yöntemlerinin kullanılmaması gerektiğidir (Kalshoven, 2007, s. 29). Bu ilkeler, savaşın daha insancıl bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve özellikle sivil nüfusun korunmasını temin etmek amacıyla temel rehber ilkeler olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, UİH uygulanması, insani ihtiyaçlar ile savaşın gereklilikleri arasında adil bir denge kurmayı amaçlayan önemli bir girişimdir. Bu çerçevede, UİH'in yükümlülükleri, özellikle siviller ve çatışmalara doğrudan katılmayan bireyler üzerindeki acı ve zararları azaltmayı hedeflemektedir.

UİH'in temelinde yer alan 'savaşın insancılaştırılması' çabaları, askerlerin, askeri personelin, sivil yöneticilerin ve isyancıların da birer insan olduklarını kabul eden bir anlayışa dayanmaktadır (Saxon, 2013, p. 2). Bu bağlamda UİH'in hükümleri, savaşan tarafların çatışmayı başlatma gerekçeleri ya da bu gerekçelerin meşruiyetine bakılmaksızın tüm taraflara eşit şekilde uygulanır. Bunun amacı, savaş koşullarında bile temel insani değerlerin korunmasını sağlamak ve taraflar arasında asgari düzeyde insani standartları temin etmektir. Ancak, asimetrik savaşlar UİH'in uygulanmasını daha karmaşık hale getirmektedir. Bu tür çatışmalarda taraflar arasındaki dengesizlik, savaş stratejileri ve taktikleri açısından büyük farklar yaratabilir. Örneğin, taraflardan biri önemli ölçüde daha zayıf olduğunda, tarihsel olarak bu tarafın geleneksel savaş yöntemlerinden ziyade gerilla taktikleri ve diğer düzensiz savaş stratejilerine yöneldiği gözlemlenmiştir (Bachmann vd., 2021, p.143). Bu durum, UİH'in özellikle sivillerin korunması ve savaş yöntemlerinin sınırlandırılması açısından uygulanmasını zorlaştırabilir. Asimetrik savaşların günümüzdeki örnekleri, teknolojinin ve hibrit savaş taktiklerinin de kullanılmasıyla daha karmaşık hale gelmiştir. Örneğin, insansız hava araçları (İHA'lar) ve siber savaş yöntemleri gibi yeni araçlar, geleneksel savaş normlarının ötesine geçen uygulamalara yol açmaktadır (Schmitt ve Watts, 2020, p. 37-39). Bu durum, UİH'in mevcut çatışmalara uygun şekilde yeniden yorumlanmasını ve uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası İnsancıl Hukukun uygulanması, savaş koşullarında insani ihtiyaçlar ile askeri zorunluluklar arasında denge kurmayı amaçlar. Ancak, asimetrik savaşlar bu dengenin sağlanmasını oldukça karmaşık hale getirmektedir. Bu çatışma türünde, taraflar arasındaki güç ve strateji farklılıkları nedeniyle, UİH normlarının uygulanabilirliği önemli ölçüde zorlaşmaktadır. Bu bağlamda, gerilla savaşları asimetrik çatışmaların sıkça karşılaşılan bir türüdür ve UİH'in uygulanmasındaki zorlukların somut bir örneğini sunmaktadır. Özellikle gerilla terimi, kelime anlamı itibarıyla "küçük savaş" anlamına gelmekte ve farklı bağlamlarda gerilla savaşı, gerilla taktikleri ve gerilla savaşçıları gibi ifadelerle kullanılmaktadır (Kalshoven, 2007, p. 468). Kavramın iki ana anlamı bulunmaktadır: biri gerilla savaşını, diğeri ise gerilla savaşçısını ifade etmektedir. Gerilla savaşı, genellikle düzensiz savaşçıların, gerilla taktikleri kullanarak yürüttükleri ve çatışmanın taraflarından en az birinin kontrolündeki bölgelerde gerçekleşen silahlı çatışmaları tanımlar. Buna karşılık, gerilla savaşçıları çoğunlukla tüm düzensiz savaşçıları kapsayan bir kavram olarak kabul edilmektedir (Kalshoven, 2007, p. 469). Bu tür savaşlarda karşılaşılan temel sorunlardan biri, savaşçılar ile siviller arasındaki ayrımın belirgin olmamasıdır. Gerilla savaşçıları sıklıkla sivil nüfusun içinde faaliyet gösterdiğinden, kimin savaşçı, kimin sivil olduğunu tespit etmek zordur. Bu durum, rehin alınan bireylere insanca muamele edilmesini denetleme ve bu kişilere erişim sağlama süreçlerini de karmaşıklaştırmaktadır. Dahası, gerilla savaşçıları UİH kurallarına uygun davranmaya zorlamak veya onlara karşı savaşan tarafların UİH'a uygun hareket etmesini sağlamak oldukça zorlu bir süreçtir.

Asimetrik savaşlarda da taraflar arasındaki güç dengesizliği, savaşın hukuki ve etik boyutunu daha da karmaşık hale getirebilir. Örneğin, taraflardan biri UİH normlarına uygun davranmaya çalışırken, diğere taraf bu normları tamamen reddedebilir veya ihlal edebilir. Böyle bir durumda, UİH'a uygun davranan taraf, karşı tarafın kuralları çiğnediği gerekçesiyle kendini normların dışına çıkma baskısı altında hissedebilir. Örneğin, rehin alınmış savaşçılara veya sivillere işkence yapmanın, düşmanla mücadelede daha hızlı sonuç alınabileceği düşüncesi ortaya çıkabilir (Pfanner, 2005, p. 163). Bu durum, yalnızca UİH'in ihlali anlamına gelmekle kalmaz, aynı zamanda çatışmanın taraflarını etik ve hukuki açmazlarla karşı karşıya da bırakabilmektedir.

Günümüzde, gerilla savaşlarının yanı sıra hibrit çatışmalar ve modern savaş teknolojilerinin kullanımı, bu sorunları daha da derinleştirmektedir. İnsansız hava araçları (İHA'lar) ve siber savaş gibi yeni teknolojiler, geleneksel savaş normlarının ötesine geçen uygulamalara kapı açmaktadır. Bu bağlamda, UİH'in çağdaş çatışmalara uyarlanması ve uygulanabilirliğinin yeniden değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Schmitt ve Watts, 2020, pp. 37–39). Günümüzde, dünya genelinde birçok bölgede asimetrik çatışmaların yaşandığı bilinmektedir. Bu bağlamda, insancıl hukuk açısından sivillerin korunması, belirli nesnelere (örneğin ambulanslar, hastaneler ve diğere insani hizmet sağlayan yapılar) güvence altına alınması ve çatışan tarafların belirli kurallara uymalarının sağlanması, uluslararası kamuoyunun gündeminde önemli bir yer tutmaya devam etmektedir (ICRC, 2017, p. 8). Ancak, asimetrik çatışmalarda UİH uygulanması, geleneksel ulusal veya uluslararası silahlı çatışmalardan belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. Bu farklılık, asimetrik savaşların doğasındaki belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu tür çatışmalarda saldırının nerede, ne zaman, kim tarafından ve kime karşı gerçekleşeceği öngörülemez bir durum arz eder. Taraflar arasındaki güç dengesizliği ve düzensiz savaş yöntemlerinin yaygın olarak kullanılması, çatışmaların karmaşıklığını artırmaktadır (Kalshoven, 2007, pp. 472–473).

Asimetrik savaşların genellikle düzenli ordular arasında yürütülen geleneksel savaşlara kıyasla daha acımasız ve yıkıcı sonuçlara yol açtığı da gözlemlenmektedir. Bu tür çatışmalarda, UİH'in temel ilkelerinin uygulanabilirliği ciddi ölçüde sınırlanmaktadır. Örneğin, askeri zorunluluk ilkesi ile sivillerin korunmasına yönelik ayırım ilkesi arasında çatışmalar yaşanabilir. Asimetrik savaşlarda düzenli orduların, düzensiz savaşçıların siviller arasında saklanması durumunda, düşman unsurlarını hedef alırken sivil kayıplarını önleme sorumluluğunu yerine getirmeleri oldukça güç hale gelmektedir (Schmitt ve Watts, 2020, pp. 41–43). Ayrıca, asimetrik savaşlar çoğunlukla düzensiz savaşçıların UİH'a uygun davranmalarını sağlama çabalarının yetersiz kaldığı durumlardır. Düzensiz güçler, sivil halk arasına karışarak çatışmayı sürdürmekte, bu da hem sivillerin zarar görme riskini artırmakta hem de çatışmanın insancıl hukuka uygun şekilde yönetilmesini güçleştirmektedir (Pfanner, 2005, p. 163). Bu durum, yalnızca hukuki değil, aynı zamanda etik açıdan da ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Modern çatışmaların bu karmaşık doğası, UİH'in uygulama alanında yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle, teknolojinin çatışmalardaki

rolünün artmasıyla birlikte, insansız hava araçları (İHA'lar), siber saldırılar ve diğer hibrit savaş yöntemleri gibi unsurlar, geleneksel savaş hukukunu daha da zorlayan bir yapıya işaret etmektedir (Bachmann vd., 2021, p. 147).

Asimetrik savaşlar, UİH uygulanabilirliğini ve etkinliğini ciddi şekilde sınanan bir dizi karmaşık faktörü barındırmaktadır. Bu tür çatışmalarda, insani yardım faaliyetlerinin yürütülmesi ve savaş mağdurlarına erişim sağlanması, geleneksel silahlı çatışmalara kıyasla daha fazla zorluk içermektedir. Çoğu girişimin geriye dönük (post factum) bir nitelik taşıması, çatışmalar sırasında etkin müdahale olasılığını azaltmaktadır. Özellikle, Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi (ICRC) gibi kuruluşlar, yalnızca çatışan tarafların UİH'a uygun davranmalarını sağlamayı değil, aynı zamanda çatışma mağdurlarını korumayı ve onlara yardım etmeyi amaçlamaktadır. Ancak, taraflarla iletişim kurma ve mağdurlara erişim sağlama süreçleri asimetrik savaşlarda ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Bu zorluklar, çoğunlukla taraflardan birinin ya da her ikisinin UİH kurallarını sistematik olarak reddetmesinden kaynaklanmaktadır (Pfanner, 2005, p. 158). Taraflardan biri kendisini meşru bir aktör olarak göstermeye çalışırken, diğerini sıklıkla "terörist," "suçlu" veya "medeniyetsiz" gibi sıfatlarla tanımlayarak meşruiyetini yok etmeye çalışmaktadır. Bu tür bir söylem, çatışan tarafların birbirlerine ve mağdurlara karşı insancıl olmayan veya yasadışı yöntemlere başvurma olasılığını artırmaktadır (Pfanner, 2005, p. 160).

Asimetrik savaşlar, geleneksel savaş kuramı ve UİH kavramlarıyla tam anlamıyla örtüşmemektedir. Örneğin, Clausewitz'in savaş teorisi, temelde eşit taraflar arasındaki çatışmaları öngörürken, asimetrik savaşlar, taraflar arasında belirgin bir güç dengesizliği barındırmaktadır. Bu eşitsizlik, savaşan taraflardan birinin meşru olarak tanınma olasılığını düşürmekte ve bu durum da çatışmanın hukuki çerçevede yönetilmesini zorlaştırmaktadır (Pfanner, 2005, p. 158). UİH, tarafların yasal statülerinden bağımsız olarak uygulanabilirliğiyle dikkat çeker. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak Madde 3(4)'ü, uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda UİH normlarının tarafların hukuki statüsünü etkilememesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu düzenleme, taraflardan birinin "kanun kaçağı" olarak sınıflandırılmasının, insancıl hukukun uygulanmasını engelleyemeyeceğini açıkça ifade etmektedir. Ancak, bu hükmün uygulanabilirliğini sağlamak, asimetrik çatışmalarda taraflar arasındaki derin güvensizlik ve hukukun reddi nedeniyle oldukça zordur. Dolayısıyla, asimetrik savaşların doğasında bulunan düzensiz savaş taktikleri, çatışmanın belirsizliğini artırmaktadır. Bu çatışmalarda, saldırının kim tarafından, ne zaman, nerede ve kime karşı gerçekleşeceğini tahmin etmek güçtür. Bu durum, yalnızca savaşın yönetimini karmaşıklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda insani yardım faaliyetlerinin güvenli ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini de zorlaştırır.

Uluslararası kuruluşların ve insancıl hukuk mekanizmalarının bu tür çatışmalarda oynadığı rol, insani yardımın etkinliğini artırmak açısından kritik bir öneme sahiptir (ICRC, 2017, pp. 10–12). Görüldüğü üzere asimetrik savaşlar, UİH'un uygulanmasındaki en ciddi zorluklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Taraflar arasındaki güç dengesizliği, hukuki çerçevede işbirliğini zorlaştırırken, çatışmaların insancıl hukukun temel ilkelerine uygun şekilde yönetilmesini engellemektedir. Bu nedenle, asimetrik savaşların etkili bir şekilde yönetimi ve çözümünde uluslararası toplumun, özellikle de UİH mekanizmalarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde, vaka analizi çerçevesinde İsrail'in asimetrik savaş stratejileri incelenecek ve bu tür savaşlarda UİH normlarının ne derece sağlandığı değerlendirilecektir.

4. İsrail'in Asimetrik Savaş Stratejileri ve Filistin: Bir Vaka Analizi

Asimetrik savaş, yalnızca bir risk faktörü değil, modern çatışma ortamında süregelen bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Bu savaş türü, resmi devletlerarası savaşlardan devletler içindeki çatışmalara ve devlet dışı aktörlerle devletler arasındaki mücadelelere kadar geniş bir yelpazede ortaya çıkmaktadır. Özellikle Arap-İsrail çatışmaları, asimetrik savaşların belirgin bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Bu tür çatışmalar, hem çatışma dinamikleri hem de tarafların güç asimetrisi nedeniyle uluslararası hukuk ve insancıl hukukun uygulanabilirliği açısından önemli tartışmalara yol açmıştır (Cordesman, 2006, p. 5). Son yıllarda, Arap-İsrail bağlamında üç önemli asimetrik çatışma yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu çatışmaların ilki, 1987-1993 yılları arasında gerçekleşen Birinci İntifada'dır. Birinci İntifada, İsrail ile Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki Filistinliler arasında meydana gelen ve büyük ölçüde düzensiz direniş yöntemlerine dayanan bir halk ayaklanması olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte, Filistinli gruplar, İsrail'in askeri üstünlüğüne karşı, taş atma, grevler ve sivil itaatsizlik gibi asimetrik taktiklere başvurmuştur (Schulze, 2016, p. 72).

Dolayısıyla Birinci İntifada, asimetrik çatışmanın tipik özelliklerini sergilemiştir: düzenli bir orduya karşı düzensiz direniş gruplarının mücadele ettiği bu süreçte, sivillerin çatışmalara karışması, insancıl hukukun uygulanmasını daha da karmaşık hale getirmiştir.

İsrail'in kontrol bölgelerindeki operasyonları ve Filistinli grupların direnişi, sivil kayıpları artırmış ve uluslararası toplumun dikkatini bu çatışmaların insancıl boyutuna çekmiştir (UN General Assembly, 1989, p. 3). Bu bağlamda, Birinci İntifada, yalnızca askeri bir çatışma değil, aynı zamanda uluslararası insancıl hukuk normlarının asimetrik bir bağlamda sınındığı bir vaka olarak değerlendirilmelidir. Bu süreçte, Filistinli direniş grupları ile İsrail güçleri arasındaki çatışmalar, geleneksel savaş hukuku normlarının ötesinde, tarafların birbirine uyguladığı taktiklerin ve bu taktiklerin uluslararası hukuk çerçevesindeki değerlendirmelerinin önemini ortaya koymuştur (Roberts, 2020, p. 451). Arap-İsrail çatışmaları bu bağlamda önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Birinci İntifada, bu çatışmaların en dikkat çekici örneklerinden biri olup, İsrail'in 1967'deki Altı Gün Savaşı sonrası Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgalinin ilk 20 yılı boyunca biriken gerilimlerin sonucunda patlak vermiştir. Bu süreç, asimetrik savaşın temel dinamiklerini, işgal altındaki halkın ekonomik ve toplumsal eylemlerle direnişini ve uluslararası hukuk çerçevesindeki tartışmaları anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Birinci İntifada'nın kıvılcımı, 8 Aralık 1987'de Gazze Şeridi'ndeki Jebalya mülteci kampı yakınlarında bir İsrail kamyonunun Filistinli bir taksiyle çarpışması sonucu üç Filistinlinin ölümüyle başlamıştır. Bu olay, bölgede yıllardır biriken öfkeyi tetiklemiş ve geniş çaplı bir halk ayaklanmasına dönüşmüştür. Doğu Kudüs'ün Arap gazetesi el-Fecr, bu kazayı "kötü niyetle işlenmiş" bir cinayet olarak nitelendirmiş ve bu söylem, cenaze töreninin ardından başlayan protestoların kıvılcımını ateşlemiştir. Cenazeden dönen binlerce Filistinli, İsrail Savunma Güçleri'ne (IDF) taş ve molotof kokteylleriyle saldırmış, ayaklanma hızla tüm kampa yayılmıştır (Cohen, 2010, p. 57-58). Halk hareketi ve direnişin dinamikleri ile işgalin yol açtığı ekonomik ve sosyal gerilimler spontane süreçleri başlatmıştır. İşçiler, gençler, tüccarlar, kadınlar ve çocuklar, günlük hayatın her alanında işgale karşı farklı şekillerde direnmiştir. Ekonomik boykotlar, vergi direnişleri ve grevler gibi pasif direniş yöntemleri, askeri işgalin etkilerini protesto etmek ve Filistin halkının ulusal bağımsızlık talebini dile getirmek için kullanılan başlıca araçlar olmuştur (UN General Assembly Report, 1989, p. 3). Bu tür eylemler, asimetrik savaşların temel özelliği olan düzenli bir askeri yapıya karşı düzensiz ve çok yönlü bir halk direnişinin örneğini sunmaktadır. Filistinlilerin direnişi, yalnızca askeri bir karşı koyma değil, aynı zamanda işgal altındaki bir toplumun ekonomik, sosyal ve politik olarak var olma mücadelesidir.

Görüldüğü üzere Birinci İntifada, taraflar arasındaki güç dengesizliği nedeniyle insancıl hukukun uygulanabilirliği açısından da önemli sorular ortaya koymuştur. İsrail'in işgal altındaki topraklarda uyguladığı politikalar, uluslararası insancıl hukuk normlarının ihlali olarak değerlendirilmiş ve bu durum uluslararası toplumda yoğun tartışmalara neden olmuştur (Roberts, 2020, p. 451). Diğer taraftan, Filistinli grupların düzensiz savaş yöntemleri de sivillerin korunması ve çatışma dinamikleri açısından insancıl hukukun sınındığı bir alan yaratmıştır. Dolayısıyla Birinci İntifada, yalnızca İsrail ile Filistinliler arasındaki bir çatışma olarak değil, aynı zamanda asimetrik savaş bağlamında uluslararası hukukun sınırlarını ve zorluklarını anlamak için kritik bir vaka çalışmasıdır. Bu durum, modern çatışmalarda güç dengesizliklerinin uluslararası hukuk normlarının uygulanabilirliğini nasıl etkilediğini açıkça göstermektedir.

1982'de İsrail'in Güney Lübnan'ı işgaliyle başlayan savaş, 2000 yılında İsrail'in bölgeden çekilmesine kadar devam etmiş ve Hizbullah liderliğinde İran ve Suriye'nin desteğiyle Güney Lübnan'daki Şii topluluklarca yürütülmüştür. Bu çatışma, esas olarak İsrail ile müttefik Hristiyan liderliğindeki Lübnan kuvvetleri arasında yaşanmıştır (Cordesman & Sullivan, 2007, p. 5; Schweitzer vd., 2023, p. 5). Hizbullah'ın bu süreçte asimetrik savaş taktikleri geliştirdiği ve bunlar arasında intihar saldırılarının da yer aldığı belirtilmektedir. İntihar saldırıları özellikle İkinci İntifada (2000-2005) döneminde belirgin bir şekilde uygulanmaya başlamıştır (Kedar ve Mansdorf, 2008;10).

Eylül 2000'de başlayan İkinci İntifada, Arap-İsrail barış sürecinin çöküşüyle sonuçlanmış ve Orta Doğu'da uzun süreli bir gerginlik kaynağı olmuştur. İsrail, konvansiyonel askeri üstünlüğünü kullanarak Filistin direnişine karşı asimetrik bir mücadele yürütmüştür. Bu süreç, yoğun sivil kayıplar ve altyapı yıkımlarıyla sonuçlanmış, özellikle İsrail'in askeri operasyonları sivil hedeflere zarar veren geniş çaplı operasyonları içermiştir (Pressman, 2003, p. 17; Shinar, 2003, p. 6). Aynı zamanda, bu dönem asimetrik savaşın belirgin

bir örneği olarak nitelendirilmiş, Filistin tarafı intihar saldırıları ve diğer gayri-nizami yöntemleri sıklıkla kullanmıştır (Gallo ve Marzano, 2009, p. 15).

Günümüzde, bu üç asimetrik savaşa dördüncüsünü 7 Ekimde başlayan çatışmaları da eklemek gerekmektedir. 7 Ekim 2023'te Hamas'ın İsrail'e yönelik düzenlediği saldırılar ve sonrasındaki çatışmalar, uluslararası hukukun işleyişi ve sivillerin korunması açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu saldırılarda 1.400'den fazla kişi yaşamını yitirmiş, yaklaşık 200 kişi rehin alınmıştır. İsrail'in karşılık olarak başlattığı geniş çaplı askeri operasyonlar, uluslararası insancıl hukuk kapsamında ciddi ihlal iddialarını gündeme getirmiştir (Türk, 2023, s. 12-14). Bu bağlamda, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), İsrail'in Gazze'ye yönelik askeri yöntemlerinin "ayrımcılık, orantılılık ve önlem" ilkelerini sistematik olarak ihlal ettiğini belirtmiştir (OHCHR, 2023, p. 18-20). Şiddetin ölçüsü ve niteliği bakımından eşi benzeri görülmemiş düzeyde İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında uyguladığı soykırım, milyonlarca insanın kamplarda hayat mücadelesi vermelerine sebep olmaktadır. BM Soruşturma Komisyonu Başkanı, Filistin halkının sistematik olarak hedef alındığını ve bunun insanlığa karşı suç kapsamında ele alınması gerektiğini ifade etmiştir (OHCHR, 2023, p. 27). BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Volker Türk, İsrail'in sivil zararlarını en aza indirme yükümlülüğünü sürekli ihlal ettiğini dile getirmiştir. İsrail ise bu suçlamaları reddederek, raporları hukuki ve metodolojik olarak kusurlu bulunduğunu ifade etmiştir (Türk, 2023, s. 23).

Asimetrik savaşlarda UİH'nun uygulanabilirliği konusunda, ilk akla gelen uluslararası kuruluşlar olmaktadır. İsrail-Filistin çatışmaları söz konusu olduğunda ise, bunların başta geleni, Uluslararası Kızıl Haç komitesidir (ICRC). UİH'un temelini oluşturan Cenevre sözleşmelerini düzenleyen Uluslararası Kızıl Haç komitesinin 90'dan fazla ülkede 18.500 personeli bulunmaktadır ve silahlı çatışma ve şiddetten etkilenen insanlara yardım etmektedir (<https://www.icrc.org>). ICRC, 1967'den beri İsrail'de ve işgal altındaki topraklarda Golan, Batı Şeria ve Gazze Şeridi ve Şeba Çiftlikleri dahil çalışmalarını sürdürmektedir. Tarafsız ve bağımsız bir insani yardım kuruluşu olarak, UİH'a uyumu teşvik ediyor ve koruma faaliyetlerini ve yardım programlarını silahlı çatışmaların, diğer şiddetin ve işgalin siviller üzerindeki etkisini azaltmak için çalışmaktadırlar. Örneğin, ICRC İsrail ve Filistin gözaltı merkezlerindeki tutukluları ziyaret etmekte ve Aile Ziyaret Programı aracılığıyla aile bağlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Her şeyden önce, çatışmadan etkilenen insanları savunmakta ve haklarını ve onurlarını desteklemektedir. Çatışma taraflarına, ikili ve gizli diyalog yoluyla UİH'un kapsamındaki yükümlülüklerini sürekli olarak hatırlatmaktadır (Denli, 2021, s. 14-17).

Günümüzde ise, 7 Ekim'den bu yana ICRC, on ay boyunca sürmekte olan şiddet olaylarının ölçeği ve doğasını vurguladığı bir raporda, UİH'un önemini ve sivillerin korunması konusundaki yükümlülükleri hatırlatarak çatışma taraflarına somut önerilerde bulunmuştur. Raporda, sivillerin ve tıbbi misyonların korunmasını sağlamak için yapılan günlük müdahaleler, gözaltı koşulları izleme, aile birleşim çalışmaları ve temel ihtiyaçların karşılanması gibi çeşitli insani yardımlar detaylandırılmıştır. ICRC, Gazze'de temel hizmetlerin ve geçim kaynaklarının desteklenmesi amacıyla sağlık tesislerine medikal malzeme sağlama, su ve enerji erişimini artırma, ve temel hizmetlerin sürdürülebilirliğini sağlama gibi acil müdahalelerde bulunmuştur. Ayrıca, elektrik ve su tesislerinin dayanıklılığını artırmak için çeşitli altyapı destekleri sunmuş ve çiftçilere biyolojik tuzaklar dağıtarak tarımsal üretkenliği korumaya çalışmıştır (<https://www.icrc.org>). Kısacası, ICRC, devam eden şiddet olayları çerçevesinde UİH'nin önemini vurgulayarak, sivillerin korunması, gözaltı koşullarının izlenmesi, aile birleşim çalışmaları ve temel ihtiyaçların karşılanması gibi acil insani yardımlar sunmuş ve altyapı ile tarımsal üretkenliği desteklemiştir.

ICRC'nin uluslararası insancıl hukuk ve insani yardım prensiplerine dayalı yayınladığı yönergeler, silahlı çatışmalarda sivillerin ve savaşçıların korunması konusundaki temel ilkeleri içermektedir. Bu yönergeler, savaş sırasında ayırım ilkesinin uygulanmasını, insani yardımın tarafsızlık ve bağımsızlık ilkeleri doğrultusunda sürdürülmesini sağlamayı hedefler. Dolayısıyla, ICRC insani yardım çalışmalarını ve çatışmalardaki müdahalelerini yönlendiren temel ilkeleri ve prosedürleri içeren yönergeleri yayınlamıştır. ICRC'nin bu yönergeleri, özellikle UİH ve insani yardım prensiplerine dayanmaktadır. ICRC yönergelerine göre, UİH, silahlı çatışma sırasında hedef alınabilecek devlet dışı bir tarafın örgütlenmiş savaşçı güçleri üyeleri ile yalnızca çatışmalara doğrudan katıldıkları zaman ve bu süre zarfında hedef alınabilecek siviller arasında ayırım yapmaktadır (Melzer ve Pomper, 2009, p. 73).

UİH'nin çatışma sırasında hedef alınabilecek bireylerin belirlenmesinde, doğrudan çatışmalara katılım kavramına dayanması gerektiğini vurgular. Silahlı gruptan ayrılan savaşçılar ile sivil hayata yeniden

entegre olan düzenli ordu yedekleri, aktif göreve çağrılana kadar sivildir. Ayrıca, Hamas, İslami Cihat veya Filistin Kurtuluş Cephesi gibi silahlı bir bileşeni olan siyasi varlıklara üyelik veya bu varlıklarla ilişki kurmanın, bir bireyin yasal askeri hedef olarak belirlenmesi için yeterli bir temel olmadığını belirtir (Melzer ve Pomper, 2009, s. 73-75). Yani, yalnızca siyasi veya idari roller üstlenen, silahlı gruplarda münhasıran savaş dışı işlevlere sahip olan insanlar, doğrudan çatışmalara katılmadıkça hiçbir zaman hedef alınmaz. Bu bağlamda, savaş hukuku, sivillerin ve sivil nesnelerin korunmasını sağlamaya devam eder ve ayırım gözetmeyen saldırıları yasaklar. Siviller, doğrudan çatışmalara katıldıkları zaman ve yalnızca bu süre zarfında saldırıya karşı dokunulmazlıklarını kaybederler. Bir bireyin eylemi doğrudan çatışmalara katılım olarak değerlendirilebilmesi için, karşıt güçlere zarar verme potansiyeline sahip olmalı ve bu eylem kasıtlı olarak çatışmanın bir tarafını desteklemek amacıyla gerçekleştirilmelidir. Bu ilkeler, Filistin-İsrail çatışması gibi asimetrik savaşlarda bile uygulanabilir olmalıdır. Ancak, sahadaki duruma baktığımızda, özellikle sivillerin hedef alınması ve sivil altyapının tahrip edilmesi gibi yaygın ihlaller, uluslararası insancıl hukukun etkili bir şekilde uygulanmadığını göstermektedir (Saul, 2021, p. 340; Kristensen, 2024, p. 50). Bu durum, hem uluslararası toplumun hem de ilgili tarafların daha güçlü bir şekilde müdahale etmesini ve hukukun üstünlüğünü sağlamasını gerektirmektedir.

UİH'un işleyişinde diğer bir önemli uluslararası kuruluş, İnsan Hakları İzleme Örgütü'dür (HRW). HRW 9 Ekim 2023'te İsrail ile Filistin silahlı grupları arasındaki çatışmalara dair kapsamlı bir soru-cevap kılavuzu yayınlamıştır. Bu metinde, son dönemdeki askeri operasyonların insani etkileri ve uluslararası hukuka uygunluğu ele alınmaktadır. HRW, özellikle sivillerin korunması, sivil altyapının hedef alınması ve insani yardım erişimi gibi konulara dikkat çekmektedir. Kılavuz, çatışmanın yoğunluğu ve şiddeti karşısında uluslararası toplumu ve ilgili tarafları Uluslararası İnsancıl Hukuk'a saygı göstermeye çağırılmaktadır. Saldırıların sivil kayıpları nasıl artırdığı, sağlık tesislerine yönelik saldırılar ve okulların zarar görmesi gibi olaylara ayrıntılı olarak değinilmektedir. HRW, hem uluslararası hem de yerel aktörlere, bu tür çatışmalarda insan haklarını ve uluslararası insancıl hukuku koruma yükümlülüğünü hatırlatmaktadır. Bu bağlamda HRW'nin temel amacı, savaş yasalarının (jus in bello) ihlallerini belgelemek ve bu yasaların tüm taraflarca uygulanmasını teşvik etmektir. İsrail-Filistin çatışması bağlamında HRW, hem ulusal hem de uluslararası aktörlere yönelik raporlar yayımlayarak, sivillerin korunmasına dair ihlallerin uluslararası topluma duyurulmasını, çatışmanın tüm taraflarının sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini, UİH'nin ayırım gözetmeyen bir şekilde uygulanmasını sağlamayı amaçlamaktadır (McKeever, 2020, s. 355).

Görüldüğü üzere, UİH savaşan tarafların sivillere zarar vermemek için tüm gerekli önlemleri almasını zorunlu kılar ve özellikle yoğun nüfuslu bölgelerde askeri hedeflerin sivillerden uzak tutulmasını ve sivillerin bu hedeflerden uzaklaştırılmasını öngörür. Geniş etki alanına sahip patlayıcı silahlar kullanımı, sivillere ciddi zararlar verme riski taşıdığından, bu tür silahların kullanımı sivillerin korunmasına yönelik yükümlülükleri artırır. Saldıran taraf, meşru askeri hedeflerin yerleşim bölgelerinde bulunması durumunda sivillere zarar vermemek ve orantılılık ilkesine uymak zorundadır; bu bağlamda, etkili bir şekilde önceden uyarı yapma yükümlülüğü bulunur. Uyarılar etkili olmalı ve sivillerin bölgeyi terk etme yeteneğine göre yeterli süre sağlamalıdır; aksi takdirde, sivillerin yaşam ve mülk kaybını önlemek için tüm makul önlemler alınmalıdır. Ayrıca, savaş hukukları, temel amacı sivil nüfus arasında terör yaymak olan şiddet eylemlerini yasaklar ve hastaneler, sağlık personeli, ambulanslar gibi insani yardımlar özel korumalara sahiptir. Askeri komutanlara yönelik saldırılar ve siyasi liderlerin hedef alınması savaş hukukuna göre düzenlenmiş olup, gazeteciler de doğrudan savaşlara katılmadıkları sürece korunmaktadır.

İsrail ve Filistin, sivillerin korunmasını garanti altına alan Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) ile İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme gibi temel insan haklarına ilişkin uluslararası anlaşmalara taraf olmuştur (<https://www.un.org>). ICCPR, olağanüstü hallerde bazı hakların sınırlanmasına izin vermekle birlikte, bu sınırlamalar istisnai ve geçici nitelikte olmalı ve ayrımcılığı içermemelidir. Bununla birlikte, yaşam hakkı, işkence yasağı ve adil yargılanma hakkı gibi temel haklar, olağanüstü durumlarda dahi mutlak surette korunmalıdır. Bu bağlamda UİH ihlali, ciddi hukuki ve cezai sorumluluklar doğurmaktadır. UİH'nin ihlalleri kapsamında işlenen savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçları, Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) tarafından yargılanabilir. ICC, Filistin'in taraf olduğu Roma Statüsü uyarınca, 1 Nisan 2015 tarihinden itibaren bu bölgedeki suçları soruşturma yetkisine sahiptir. Mahkeme, İsrail ile Filistinli silahlı gruplar arasında yaşanan çatışmalarda sivillere yönelik savaş suçları ve diğer uluslararası suçlardan sorumlu olan kişileri yargılamak amacıyla harekete geçebilir (ICC, 2015). Bu bağlamda ICC'nin yetki alanı, uluslararası

hukukun temel ilkelerine dayalı olarak, suçluların hesap verebilirliğini sağlamayı ve mağdurların adalete erişimini güvence altına almayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, özellikle savaş suçlarının soruşturulması ve yargılanması, uluslararası toplumun çatışmalar sırasında yaşanan insan hakları ihlallerini önleme taahhüdünü yansıtmaktadır.

Mayıs 2021'de, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi işgal altındaki Filistin toprakları ve İsrail'de yaşanan insan hakları ihlallerini incelemek üzere bir Soruşturma Komisyonu kurmuştur. Bu komisyon, uluslararası hukukun ihlallerini belgelemeyi, bu ihlallerden sorumlu olan kişileri hesap verebilirliğe tabi tutmayı ve mağdurlara adalete sağlamayı amaçlamaktadır (United Nations Human Rights Council, 2021). Komisyon, İsrail ve işgal altındaki Filistin topraklarında meydana gelen olayları inceleyerek uluslararası normlara uygun bir değerlendirme yapmaktadır. Bu bağlamda, Uluslararası Adalet Divanı (UAD), İsrail'in Gazze, Doğu Kudüs ve Batı Şeria'daki işgalci güç olarak varlığını uluslararası hukuka aykırı olarak nitelendirmiştir. Divan, bu bölgelerin uluslararası hukuka göre "tek bir bölgesel birim" olduğunu ve İsrail'in özellikle yerleşim politikalarının 1949 Cenevre Sözleşmelerini ihlal ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, İsrail'in bu işgali "mümkün olan en kısa sürede" sona erdirmesi gerektiği vurgulanmıştır (International Court of Justice [ICJ], 2004). UAD, bu topraklarda devam eden yerleşim politikalarını uluslararası insancıl hukuka aykırı bir durum olarak tanımlamış ve işgalin derhal sonlandırılmasını tavsiye etmiştir. UAD'nın danışma görüşleri bağlayıcı bir hukuki nitelik taşımamakla birlikte, uluslararası toplum tarafından İsrail'e yönelik diplomatik ve siyasi baskı oluşturma aracı olarak kullanılmaktadır. Divanın değerlendirmeleri, uluslararası hukuk çerçevesinde işgalin hukuka aykırılığını açıkça ortaya koyarak, tarafların uluslararası normlara uyum sağlaması için bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, bu kararlar, uluslararası toplumun işgalin sona erdirilmesine yönelik çabalarına meşruiyet kazandırmaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Türkiye'nin, Güney Afrika tarafından İsrail'e karşı açılan davaya, 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi çerçevesinde müdahillik bildiriminde bulunduğunu açıklamıştır. Türkiye, UAD Statüsü'nün 63. maddesi uyarınca, davaya taraf olmayan devletlerin de müdahil olabileceğini belirterek bu hakkını kullanmıştır. Türkiye ayrıca, sözleşmenin doğru bir şekilde yorumlanmasına yönelik beyanlarda bulunmuş ve müdahil olma izni talebini saklı tutmuştur (ICJ Advisory Opinions, 2024). UAD, İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarındaki varlığını uluslararası hukuka aykırı olarak nitelendirmiştir. Mahkeme, bu toprakların Gazze, Doğu Kudüs ve Batı Şeria'yı kapsayan tek bir bölgesel birim olduğunu ve İsrail'in bu topraklarda uyguladığı yerleşim politikalarının 1949 Cenevre Sözleşmelerini ihlal ettiğini vurgulamıştır. UAD, işgalin "mümkün olan en kısa sürede" sona erdirilmesi gerektiğini belirterek, İsrail'in bu bölgelerde uluslararası hukuk çerçevesinde yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Benoliel ve Perry, 2010 p.65; Ronen, 2014, 24). Buna karşın, İsrail hükümeti, UAD'nın danışma görüşünü "yanıltıcı ve gerçeği çarpıtan" bir karar olarak nitelendirmiştir. İsrail, Yahudi halkının bu topraklarda "işgalci" olarak değerlendirilemeyeceğini savunmuştur (Sultany, 2024, p.128). UAD'nın tavsiye kararları bağlayıcı nitelikte olmamasına rağmen, uluslararası toplum tarafından diplomatik baskı ve hukuki çerçeve oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır.

Görüldüğü üzere bahsedilen örneklerden ve tartışmalardan yola çıkılarak, asimetrik savaşlarda taraflar arasındaki eşitsizlik ile UİH normlarının ihmalleri arasında doğrudan orantı olduğunu görmek mümkündür. Günümüzde bütün çatışmalarda UİH normlarına uygun davranılmadığını görmekteyiz, hatta "savaş"ın değişen doğası, teknolojinin gelişmesi, yeni tür savaşların ortaya çıkması UİH normlarının sağlanıp sağlanmadığını kontrol etmenin bile daha zor ve karmaşık haline geldiğini görmek mümkündür. Ancak ne olursa olsun uluslararası insancıl hukukun sivillere ve engellilere koruma sağlamak, silahlı çatışmanın neden olduğu zararı azaltmak gibi temel kuralları değişmemektedir.

5.Sonuç ve Öneriler

Asimetrik savaşlar, UİH uygulanmasında ciddi zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Çalışmamızda, asimetrik savaşların doğasının, tarafların UİH normlarına uyum sağlamasını diğer çatışma türlerine göre daha karmaşık hale getirdiği vurgulanmıştır. Filistin-İsrail çatışması, bu zorlukların açık bir örneğini teşkil etmektedir. Sivillerin korunması, savaş suçlarının sorumluluğu ve uluslararası yargı mekanizmalarının rolü, bu bağlamda kritik öneme sahiptir. Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, savaş suçlarıyla mücadele ve sivillerin korunması, adaletin sağlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır.

UİH, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki işgalini devam eden bir silahlı çatışma olarak kabul etmekte ve bu çatışmalardaki tarafların davranışlarını düzenlemektedir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Ek

Protokolleri, savaş yöntemleri ve sivillerin korunması gibi temel normları içermektedir. Ancak, asimetrik savaşlarda güç dengesizlikleri ve tarafların uyguladığı farklı stratejiler, bu normların etkili bir şekilde uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle, 7 Ekim 2023'te başlayan çatışmaların tırmanışıyla birlikte İsrail'in Gazze'ye yönelik operasyonları, orantısız saldırılar ve sivil kayıplar açasından UİH normlarının ihlal edildiği endişelerine yol aćmıřtır. Yüksek sivil kayıplar, savaş suçları ve insani yardımların engellenmesi, bu hukukun etkin bir şekilde uygulanmasında eksiklikler olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ICRC gibi kuruluşların, sivillerin korunması ve temel ihtiyaćların karşılanması konusundaki faaliyetleri, UİH'in insancıl yönünü destekleyen önemli adımlar olmuştur. Ancak, çatışmalarda hastane, ambulans ve doktor gibi korunan unsurların hedef alınması, savaşın insancılaştırılmasına yönelik çabaların pratikte yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Çalışmamız boyunca asimetrik savaşların tanımları yapılmış, bu tür savaşların UİH normlarına uyum üzerindeki etkisi analiz edilmiş ve İsrail-Filistin çatışması bağlamında bir vaka analizi gerçekteştirilmiştir. İlk olarak taraflar arasındaki güç dengesizliklerinin asimetrik savaşlardaki temel dinamikleri nasıl etkilediği tartışılmıştır. Gücsüz tarafın gayri-nizami yöntemlere başvurduğu, güçlü tarafın ise genellikle orantısız güç kullanarak aşırı zarara yol aćtıđı tespit edilmiştir. Sonrasında, asimetrik savaşlarda UİH normlarının önemi ve uygulanabilirliği incelenmiştir. Son olarak, Filistin-İsrail çatışması üzerinden bir vaka analizi yapılmış ve bu bağlamda uluslararası kuruluşların çalışmaları değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, çatışma türü ne olursa olsun, tarafların UİH'in temel amacını göz önünde bulundurarak hareket etmesi gerektiği açıktır. Bu amaç, savaşın yol aćtıđı insani acıları en aza indirmek ve mağdurlara koruma ve yardım sağlamaktır. Devletler ve devlet dışı aktörler, insancıl yardımın engellenmesine yönelik herhangi bir eylemde bulunmaktan kaçınmalıdır. Filistin-İsrail savaşı, UİH normlarının uygulanabilirliği ve etkinliği açasından kritik bir vaka sunmaktadır. Uluslararası toplumun bu bağlamdaki rolü, barışın sağlanması ve insan haklarının korunmasında hayati bir öneme sahiptir.

Kaynakça

Bothe, M. (2019). *The law of armed conflict: International humanitarian law in war*. Oxford University Press.

Clausewitz, C. von. (2007). *On war* (M. Howard & P. Paret, Trans.). Oxford University Press.

Cohen, S. (2010). *Israel's asymmetric wars* (C. Schoch, Trans.). Palgrave Macmillan.

Cordesman, A. H. (2006). *Arab-Israeli military forces in an era of asymmetric wars*. Praeger.

Cordesman, A. H., & Al-Rodhan, K. R. (2006). *Gulf military forces in an era of asymmetric wars* (Vol. 1). Praeger.

Cordesman, A. H., & Sullivan, W. D. (2007). *Lessons of the 2006 Israeli-Hezbollah war*. Center for Strategic and International Studies.

https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files

Crawford, E. (2019). *International humanitarian law: An introduction*. Cambridge University Press.

Denli, S. (2021). *Uluslararası insancıl hukuk bakımından silahlı çatışmalarda sivillerin, objelerin ve çevrenin korunması*. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Yayınları.

Geiss, R. (2006). *Asymmetric conflict structures*. *International Review of the Red Cross*, 88(864).

Gallo, G., & Marzano, A. (2009). *The dynamics of asymmetric conflicts: The Israeli-Palestinian case*. *Journal of Conflict Studies*, 29, 15–29.

Human Rights Watch. (2023). Questions and answers: October 2023 hostilities between Israel and Palestinian armed groups.

<https://www.hrw.org/news/2023/10/09/questions-and-answers-october-2023-hostilities-between-israel-and-palestinian-armed>

International Committee of the Red Cross. (1949). Convention (III) relative to the treatment of prisoners of war: Geneva Convention.

<https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-3/commentary/2020>

International Committee of the Red Cross. (2023). Israel and occupied territories: Key facts and figures, 7 October 2023–31 April 2024.

<https://www.icrc.org/en/document/israel-and-occupied-territories-key-facts-and-figures-7-october-2023-31-april-2024>

Kalshoven, F. (2007). Reflections on the law of war. Martinus Nijhoff Publishers.

Kalshoven, F., & Zegveld, L. (2011). Constraints on the waging of war: An introduction to international humanitarian law. Cambridge University Press.

Kedar, M., & Mansdorf, I. J. (2008). The psychological asymmetry of Islamist warfare. *Middle East Quarterly*, 15(4).

<https://www.meforum.org/1867/the-psychological-asymmetry-of-islamist-warfare>

Kristensen, S. M. (2024). Caught in the crossfire: The adequacy of international humanitarian law in urban warfare.

Lele, A. (2014). Asymmetric warfare: A state vs non-state conflict. *OASIS*, 20, 97–111.

Melzer, N., & Pomper, S. (2009). Direct participation in hostilities: Operationalising the International Committee of the Red Cross' guidance. *American Society of International Law Proceedings*, 299, 73.

Paul, T. V. (1994). *Asymmetric conflicts: War initiation by weaker powers*. Cambridge University Press.

Pfanner, T. (2005). Asymmetrical warfare from the perspective of humanitarian law and humanitarian action. *International Review of the Red Cross*, 87(857), 158–160.

Pressman, J. (2003). The second intifada: Background and causes of the Israeli-Palestinian conflict. *Journal of Conflict Studies*, 23(2), 17–34.

Ronen, Y. (2014). Israel, Palestine and the ICC—territory uncharted but not unknown. *Journal of International Criminal Justice*, 12(1), 7–34.

Schmitt, M. N., & Watts, S. (2020). *The legal challenges of asymmetrical warfare: International law and contemporary armed conflicts*. Cambridge University Press.

Schweitzer, Y., Mizrahi, O., & Shapira, A. (2023). The development of Hezbollah's deterrence strategy toward Israel. *The Institute for National Security Studies (INSS)*.

https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2023/09/Adkan26.2_Eng_4.pdf#page=5

Sultany, N. (2024). A threshold crossed: On genocidal intent and the duty to prevent genocide in Palestine. *Journal of Genocide Research*, 26(2), 121–140.

Toft, I. A. (2005). *How the weak win wars: A theory of asymmetric conflict*. Cambridge University Press.

Türk, V. (2023). UNHRC proceedings on Gaza. Geneva: OHCHR.

